

ἙΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ Ε΄.-ΤΕΥΧΟΣ Α΄. ΚΑΙ Β΄.

Ἦδη ἔστι περὶ ἑαυτοῦ ἀνθεοτέρου ἕθους
βουλεύσαστο ἢ περὶ παιδείας καὶ κώροσ καὶ
τῶν κώροσ εἰκείων. (Ἠλίας. Θεάγος.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ

10 — ΟΔΟΣ ΟΜΗΡΟΥ — 10

1882

χύτεραι, πᾶσαι ἦσαν ἄτονοι, ἀλλὰ τότε ἐπειδὴ μόνον ρίζαι θὰ ὑπῆρχον, οὐχὶ δὲ λέξεις, ἀνάγκη ὅλος ὁ λόγος νὰ ἦτο ἄτονος, ὁ βουλόμενος δὲ ἄς φροντίσῃ νὰ ἐννοήσῃ τί θὰ εἴπῃ πρότασις ὅλη ἡλόγος ἄνευ τινὸς τόνου.

(Ἔπεται συνέχεια)

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

ΤΩΝ ΕΙΔΙΚΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΝ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ
ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1883

Ἐν τῇ τετάρτῃ Δ' εἰδικῇ συνελεύσει τῆς 12 Δεκεμβρίου 1882 κηρύξαντος τοῦ κ. Προέδρου ἀρχομένην τὴν συνεδρίασιν, ὁ κ. Ἄρ. Σπαθάκης ἔχων τὸν λόγον ἀπὸ τῆς προηγουμένης συνελεύσεως εἶπε τοιαῦτα.

Κύριοι συνέταιροι,

Εἰς τὴν τελευταίαν συνεδρίασιν τοῦ ἡμετέρου συλλόγου ὁ κ. Σκορδέλης ὠμίλησε πολλὰ καὶ καλὰ ὡς πρὸς τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα τῆς ἐν τῷ σχολείῳ θρησκευτικῆς μορφώσεως τῶν παιδῶν. Σήμερον ἔρχομαι νὰ ἐπισυνάψω παρατηρήσεις τινὰς καὶ προσθήκας εἰς τὴν ὁμιλίαν αὐτοῦ.

Ὁ κ. Σκορδέλης ἀρχόμενος τοῦ λόγου εἶπεν ὅτι οἱ διατυπώσαντες τὸ ζήτημα: «Πῶς δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ οὐχὶ ἐν λόγοις, ἀλλ' ἐν τῷ ἦθει ἡ θρησκευτικὴ τῶν Ἑλληνοπαίδων μόρφωσις» οὐδὲν ἄλλο ἤθελε νὰ ἐννοήσωσιν εἰ μὴ τοῦτο: Πῶς πρέπει νὰ διδαχθῶσιν οἱ παῖδες τὰ θρησκευτικὰ μαθήματα, ὥστε νὰ μὴ θησαυρίζωσιν ἀπλῶς γνώσεις, ἀλλὰ ν' ἀποκτώσιν ἦθος χριστιανικόν.

Ἄς μοὶ συγχωρήσῃ ὁ κ. Σκορδέλης νὰ τῷ παρατηρήσω ὅτι ἡ ἔννοια αὕτη, τὴν ὁποίαν ἀποδίδει εἰς τὸ ἀρχῆθεν διατυπωθὲν ζήτημα, δὲν ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐκφράσεως «οὐχὶ ἐν λόγοις, ἀλλ' ἐν τῷ ἦθει» Ἡ ἀσάφεια τῆς ἐκφράσεως ἠνάγκασε τὴν συνέλευσιν τῶν ἐταίρων νὰ καταναλώσῃ δύο ὀλοκλήρους συνεδριάσεις καὶ νὰ διατυπώσῃ ἄλλως τὸ ζήτημα· ἦτοι «Πῶς πρέπει νὰ γείνη ἐν τῷ σχολείῳ ἡ θρησκευτικὴ μόρφωσις τῶν Ἑλλη-

νοπαίδων». Ἡ διατύπωσις αὕτη εἶναι οὐ μόνον σαφεστέρα, ἀλλὰ καὶ γενικωτέρα, περιλαμβάνουσα πάντα τὰ μέσα, δι' ὧν δύναται τις τὸν παῖδα νὰ μορφώσῃ ἐν τῷ σχολεῖῳ θρησκευτικῶς, ἐν οἷς βεβαίως τὴν πρώτην θέσιν κατέχουσι τὰ θρησκευτικὰ μαθήματα.

Ὁ κ. Σκορδέλης μετὰ τὸ προοίμιόν του, δι' οὗ ἐξήγησεν εἰς τὴν συνέλευσιν τί ἐνόουν οἱ ἀρχῆθεν διατυπώσαντες τὸ ζήτημα, εἰσῆλθεν ἀμέσως εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων χωρὶς πρῶτον νὰ ἐξετάσῃ τὸ θέμα: τί ἐστὶ θρησκευτικὴ μόρφωσις. Ἐάν, κύριοι, δὲν ἐξακριβωθῇ ἡ ἔννοια τῆς θρησκευτικῆς μορφώσεως, ματαίαια καὶ ἄγονος ἀποβαίνει ἡ ἐξέτασις διὰ τίνων μέσων ἐπιτυγχάνεται ἡ θρησκευτικὴ μόρφωσις. Ὅ,τι παρέλειψεν ὁ κ. Σκορδέλης, τοῦτο θέλω προσπαθήσει ἐγὼ νὰ συμπληρώσω, εἶπεν ὁ κ. Σπαθάκης.

Κατὰ τὸν κ. Σπαθάκην, θρησκευτικὴ μόρφωσις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τοιαύτη τις μόρφωσις τοῦ ἀνθρώπου, οἷα ἔσται ἱκανή, ἵνα ἐμπνεύσῃ εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ τὴν πρὸς τὸν θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπην. Ἡ δὲ πρὸς τὸν θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπη εἶναι χαρακτήρ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. «Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν θεὸν σου ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ καρδίας καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόνα, εἶπεν ὁ Χριστός, ὁ θεμελιωτῆς τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, εἰς τὸν ἐρωτήσαντα αὐτὸν τί νὰ πράξῃ ἵνα κληρονομήσῃ τὴν οὐράνιον βασιλείαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πρὸς τὸν θεὸν ἀγάπη δὲν δύναται νὰ καταδειχθῇ ἐναργῶς εἰ μὴ διὰ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης, διὰ τοῦτο ὁ Χριστὸς ὡς ἀλάνθαστον γνώρισμα τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ ἔθετο τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην, εἰπὼν «Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε, ἐάν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις.» Ἀγάπη λοιπὸν πρὸς τὸν θεὸν, ἐκδηλουμένη διὰ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης, εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς θρησκευτικῆς μορφώσεως. Ταύτην δὲ τὴν διττὴν ἀγάπην ὀφείλει νὰ καλλιεργήσῃ εἰς τὸ σχολεῖον ὁ διδάσκαλος δι' ὧν ἔχει μέσων, ἐμπνέων αὐτὴν εἰς τὰς καρδίας τῶν παίδων. Ἐάν τὸ σχολεῖον δὲν κατορθώσῃ νὰ κίμῃ τοὺς μαθητὰς ν' ἀγαπῶσι τὸν θεὸν καὶ τὸν πλησίον, τότε εἶναι περιττὴ πᾶσα θρησκευτικὴ διδασκαλία.

Μετὰ τὴν ἐξήγησιν τῆς θρησκευτικῆς μορφώσεως καὶ τὴν εὑρεσιν τοῦ σκοποῦ αὐτῆς ζητεῖται, εἶπεν ὁ κ. Σπαθάκης, «ποῖα εἶναι τὰ μέσα τῆς θρησκευτικῆς μορφώσεως». Ὁ κ. Σκορδέλης ἐξετάζων τὰ μέσα τῆς θρησκευτικῆς μορφώσεως περιώρισεν αὐτὰ ἐντὸς τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων. Οὐδεὶς ἀρνεῖται, εἶπεν ὁ κ. Σπαθάκης, ὅτι τὰ θρησκευτικὰ μαθήματα εἶναι ἐν ἑκ τῶν σπουδαίων μέσων πρὸς θρησκευτι-

κὴν μὲν μὲν μορφῶσιν, ἀλλ' ὁμοίως δὲν εἶναι καὶ τὸ μόνον. Ὁ κ. Σκορδέλης παρέλιπε νὰ προσθέσῃ πρακτικὰς τινας ἐνεργείας, ἃς πρέπει νὰ μεταχειρίζεται ὁ διδάσκαλος, ἔτι δὲ καὶ αὐτὴν τὴν συμπεριφορὰν τοῦ διδασκάλου πρὸς τοὺς μαθητὰς. Ἐὰν πρακτικὰ ταῦτα μέσα, ὧν ὀλιγωροῦσι συνήθως οἱ παρ' ἡμῖν διδάσκαλοι, μετεχειρίζοντο ἐπιμελῶς οἱ ἀρχαιότεροι. Ἴδου δὲ ὁ λόγος, δι' ὃν οἱ διδάσκαλοι τῶν πατέρων ἡμῶν δι' ὀλιγωτέρων θρησκευτικῶν μαθημάτων καθίσταντο θρησκευτικωτέρους τοὺς παῖδας. Περὶ τῶν πρακτικῶν δὲ τούτων ἐνεργειῶν ὡς καὶ περὶ τοῦ παραδείγματος τοῦ διδασκάλου, θέλει ὁμιλήσει προϊόντος τοῦ λόγου εἶπεν ὁ κ. Σπαθάκης.

Τὸν δὲ κύκλον, εἶπε, τῶν ἐν τοῖς σχολείοις θρησκευτικῶν μαθημάτων περιώρισεν ὁ κ. Σκορδέλης ἐντὸς τῆς διδασκαλίας τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας, Κατηχήσεως καὶ Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας. Κατὰ τὸν κ. Σπαθάκην ὁμοίως εἰς τὰ μαθήματα ταῦτα πρέπει νὰ προστεθῶσι καὶ δύο ἕτερα μαθήματα, ἅτινα οὐκ ὀλίγον συμβάλλονται εἰς τὴν θρησκευτικὴν μὲν μορφῶσιν τῶν παιδῶν. Ταῦτα εἶναι ἡ λειτουργικὴ καὶ ἡ κατὰ χριστὸν ἠθικὴ. Καὶ τὸ μὲν μάθημα τῆς λειτουργικῆς διδάσκει τίνα εἶναι καὶ τί δηλοῦσι τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὁρώμενα καὶ τελούμενα. Ἄνευ τῆς γνώσεως τῆς λειτουργικῆς ὁ παῖς, ἐρχόμενος εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ μὴ ἐννοῶν τί σημαίνουσιν ὅσα ἐν τῷ ἱερῷ νὰ βλέπει καὶ ἀκούει, ἴσταται ὅλως ἀπαθὴς καὶ ἀναίσθητος πρὸς τὰ ὁρώμενα καὶ τελούμενα. Ἴσως εἶπη τις ὅτι ταῦτα δύναται νὰ διδαχθῇ ὁ παῖς ἐν τῷ μαθηματι τῆς Κατηχήσεως. Ὁ λέγων ταῦτα ἀπατᾶται, διότι ἄλλος ὁ σκοπὸς τῆς Κατηχήσεως καὶ ἄλλος ὁ τῆς λειτουργικῆς. Ἡ Κατήχησις σύντομος τις οὕσα δογματικὴ ἐξετάζει τὸ τί πρέπει νὰ πιστεύῃ ὁ ἀληθὴς χριστιανός, ἡ δὲ λειτουργικὴ ἐρμηνεύει τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐκδηλοῖ ἐξωτερικῶς τὴν ἑαυτοῦ πίστιν ὁ χριστιανός.

Ἡ δὲ ἠθικὴ, ἡ ἐξετάζουσα συστηματικῶς τὰς χριστιανικὰς ἀρχάς, τὰς ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ἐξαγομένας, ἰδιάζει μὲν εἰς μαθητὰς προκεχωρηκότας καὶ ἀνωτέρων ἐκπαιδευτηρίων, ἀποτελεῖ δὲ τὴν κορωνίδα πάντων τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων, ὡς ἀπτομένη ἀμέσως τοῦ σκοποῦ, πρὸς ὃν ἀπυβλέπουσι πάντα τὰ θρησκευτικὰ μαθήματα.

Ὁ κ. Σκορδέλης, ὁμιλῶν περὶ τῆς ἐν τῷ σχολείῳ θρησκευτικῆς μορφώσεως, ἤρξατο ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας. Κατὰ τὸν κ. Σπαθάκην ὁμοίως ἀνάγκη ἵνα πρὸ τοῦ μαθήματος τούτου ὁ διδάσκαλος τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων συμπληρώσῃ, ἐπαυξήσῃ καὶ διορθώσῃ τὰς πρώτας θρησκευτικὰς γνώσεις, ὅσας ὁ παῖς ἔχει οἴκοθεν λάβει. Ἡ πρώτη θρησκευτικὴ διδασκαλία πρέπει νὰ γίνηται ἄνευ βιβλίου, καὶ νὰ περιέχῃ

ἅπαντα τὰ στοιχεῖα τῶν μετὰ ταῦτα διδακτέων θρησκευτικῶν μαθημάτων. Ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ καταδεικνύη κατ'ἀρχὰς εἰς τὸν μαθητὴν τὸν Θεὸν καὶ τὰς ιδιότητας αὐτοῦ ἐν αὐτοῖς τοῖς ὀρωμένοις δημιουργήμασι. Δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου προπαρασκευάζεται ὁ παῖς εἰς εὐκολωτέραν κατάληψιν τῶν μετὰ ταῦτα διδαχθησομένων ἱερῶν μαθημάτων.

Πάντων τῶν ἰδίως μαθημάτων εἶπε δικαίως προὔταξεν ὁ κ. Σκορδέλης τὸ μάθημα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἡ Π. Διαθήκη ὄντως ὡς μάθημα ἐπαγωγὸν, περιέχον διαφόρους παιδικὰς σκηνάς, συμφωνεῖ πληρέστατα πρὸς τὴν φύσιν τοῦ παιδὸς καὶ εἶναι τούτου ἕνεκα μέσον μορφωτικώτατον. Ἀλλ' ὅμως ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ὑπάρχουσι καὶ τινὰ ἀντικείμενα, ἅτινα εἰς ἄλλας περιστάσεις καὶ εἰς ἄλλους καιροὺς ἀναφερόμενα, οὐδαμῶς συγγελοῦσιν εἰς θρησκευτικὴν μόρφωσιν τῶν παρ' ἡμῖν παίδων. Τούτων ἕνεκα ἀπαιτεῖται μεγάλη προσοχὴ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς ὕλης ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς Ἱστορίας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἐξ ἧς πρέπει νὰ διδάσκωνται μόνον ἐκεῖνα τὰ μέρη, ὅσα κηρύττουσι τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Σωτῆρος καὶ παριστῶσι ζωηρῶς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πρὸς ἑαυτὸν, τὸν πλησίον καὶ τὸν Θεὸν καθηκόντων.

Ἡ Καινὴ Διαθήκη διαπρέπει ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις θρησκευτικοῖς μαθήμασι κατὰ τὴν μορφωτικὴν δύναμιν, ὡς ὀρθῶς παρετήρησε καὶ ὁ κ. Σκορδέλης, διότι αὕτη περιέχει τὸν βίον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις εἶναι μορφωτικώτατος καὶ διαπλαστικώτατος ἰδίως ὅμως μεγίστην διαμορφωτικὴν δύναμιν ἐνέχει ἢ διδασκαλίᾳ τοῦ Χριστοῦ. Τούτου ἕνεκα ὁ διδάσκαλος ὁ διδάσκων τὴν ἱστορίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης πρέπει νὰ ἐνδιατρίβῃ πλεονέτερον εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους ὄμιλιαν ὡς διδακτικωτάτην.

Ἡ Ἱερὰ Κατήχησις, εἶπεν ὁ κ. Σπαθᾶκης, εἰ καὶ εἶναι μάθημα κατὰ τὸ πλεῖστον τυπικόν, διδάσκον τι πρέπει νὰ πιστεύσῃ ὁ ἀληθὴς χριστιανὸς, περιέχει ὅμως οὐ σμικρὰν μορφωτικὴν δύναμιν καὶ μάλιστα ἐν τοῖς περὶ εὐσεβείας, περὶ προσευχῆς καὶ περὶ θείου νόμου. Τούτου ἕνεκα τὰ μέρη ταῦτα τῆς Κατηχήσεως πρέπει ἰδιαζόντως νὰ ἐξετάζωνται καὶ πλατύτερον ν' ἀναπτύσσωνται.

Καὶ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία περιέχει ἀρκετὴν ἀφορμὴν πρὸς θρησκευτικὴν μόρφωσιν τῶν παίδων. Ὁ παῖς, βλέπων ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ τὴν δύναμιν τοῦ χριστιανισμοῦ, τὰ θαυμάσια αὐτοῦ ἀποτελέσματα ὑπὲρ τοῦ καλοῦ τῆς ἀνθρωπότητος¹, ἔτι δὲ τοὺς ἥρωας τῆς χριστιανικῆς

(1) Οἷα εἶναι ἡ ἀπαλλαγὴ τῆς γυναικὸς ἀπὸ τῆς δεσποτείας τῶν ἀνδρῶν, ἡ

θρησκείας, τοὺς διαλάμπαντας ἐπιεὐσεβείᾳ καὶ ἔργοις ἀγαθοῖ; μεγάλην ἀγάπην αἰσθάνεται πρὸς τε τὸν θεὸν καὶ τὸν πλησίον. Τούτου ἕνεκα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας πρέπει νὰ παρίσταται ζωηρῶς ἐνώπιον τῶν παιδῶν ἡ εὐεργετικὴ ἐνέργεια τῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ καταδεικνύωνται σαφῶς οἱ ἠθικοὶ χαρακτῆρες τῶν ἁγίων ἀνδρῶν. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐμποιεῖται ἄμιλλα πρὸς ἐπίτευξιν τῆς τῶν ἄλλων προκοπῆς.

Μετὰ ταῦτα ὁ κ. Σπαθάκης μεταβαίνει εἰς τὴν πρακτικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος.

Ὁ κύριος Σκορδέλης, εἶπεν, ὁμιλῶν περὶ πρακτικῆς διεγέρσεως τῶν θρησκευτικῶν συναισθημάτων τῶν παιδῶν, περιώρισεν αὐτὴν εἰς τὸν ἐθισμόν τοῦ παιδὸς εἰς τινὰς ἀγαθοεργίας· παρέλειψε δ' ὀλοτελῶς νὰ μνημονεύσῃ τὴν δύναμιν, ἣν ἐξασκεῖ πρὸς ἐξέγερσιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος τὸ παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ διδασκάλου. Διδάξατε, κύριοι, εἶπεν ὁ κ. Σπαθάκης, ὅσα θέλετε θρησκευτικὰ μαθήματα καὶ ὅπως θέλετε, οὐδέποτε θέλετε κατορθώσαι νὰ μορφώσητε θρησκευτικῶς τοὺς παῖδας ἂν δὲν ἔχητε τὰ ἔργα σας βαίνοντα συνωδὰ πρὸς τοὺς λόγους.

Μὴ λησμονῆτε, κύριοι, εἶπεν, ὅτι ὁ παῖς καὶ μάλιστα ὁ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, δὲν δύναται νὰ κάμῃ διάκρισιν μεταξὺ διδασκάλου καὶ διδασκαλίας. Οὐδέποτε δύναται νὰ πιστεύσῃ ὁ μαθητὴς ὅτι οἱ λόγοι τοῦ διδασκάλου εἶναι ἀληθεῖς, ὅταν βλέπῃ τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀντιθέτως κείμενα πρὸς τοὺς λόγους του.

Πῶς θέλετε, κύριοι, νὰ πιστεύσῃ ὁ μαθητὴς ὅτι ὁ θεὸς π. χ. ἀποστρέφεται τὴν ὀργὴν, ὅταν βλέπῃ τὸν λέγοντα ταῦτα διδάσκαλον ὀργιζόμενον; Πῶς θέλετε νὰ πιστεύσῃ ὁ μαθητὴς ὅτι καλὸν εἶναι νὰ συχνάζῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅταν βλέπῃ τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ μὴ ἐπισκεπτόμενον αὐτὴν; Πῶς θέλετε νὰ μὴ βλασφημῇ καὶ μὴ ὑβρίζῃ, βλασφημοῦντος καὶ ὑβρίζοντος τοῦ διδασκάλου;

Ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ ᾔῃ ἐνώπιον τῶν παιδῶν τύπος καὶ ὑπογραμμὸς ἀληθείας καὶ εὐσεβείας. Πρέπει νὰ ᾔῃ καὶ νὰ δεικνύηται ὅπως ᾔῃ καὶ ἐδεικνύετο αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ μέγιστος τῆς ἀνθρωπότητος παιδαγωγός.

Ἴδου, κύριοι, εἶπεν ὁ κ. Σπαθάκης, ὁ σπουδαιότερος λόγος δι' ὃν παρ'

ἀπελευθέρωσις τῆς συνειδήσεως, ἡ προαγωγή τῶν ἐπιστημῶν, ἡ ἱέρυσις σχολείων, παρθεναγωγείων κ τ λ.

ἡμῖν δὲν εὐδοκιμεῖ ἡ διδασκαλία τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων. Οἱ τὰ μαθήματα ταῦτα διδάσκοντες περιορίζονται ἀπλῶς εἰς μετάδοσιν θρησκευτικῶν γνώσεων μηδαμῶς θίγοντες τὴν παιδικὴν καρδίαν δι' ἄλλων τι πολλῶν καὶ μάλιστα τοῦ εὐσεβοῦς αὐτῶν παραδείγματος.

Ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ συμπροσεύχηται μετὰ τῶν παιδῶν ἐν ἱερᾷ κατανύξει· πρέπει νὰ συνοδεύῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἐκκλησίαν· πρέπει νὰ κοινωνῇ μετ' αὐτῶν τῶν ἀγράφτων μυστηρίων· πρέπει νὰ συναθροίζῃ αὐτοὺς κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν ὅπως ἐξηγῇ εἰς αὐτοὺς καὶ ἀναπτύσῃ τὸ ἀναγνωσθὲν Εὐαγγέλιον καὶ τὰ ἀναγνωσθέντα μέρη τῶν ἀποστόλων, ἔτι δὲ ὅπως ἐξηγῇ εἰς αὐτοὺς τὸν βίον τῶν ἁγίων ἀνδρῶν.

Τοιαῦτά τινα ἔπραττον οἱ ἡμέτεροι πατέρες, διὰ τοῦτο δ' ἦσαν καὶ εὐσεβέστεροι ἡμῶν.

Ἔτερον ἐπίσης σπουδαία αἰτία τῆς παρ' ἡμῖν ἀποτυχίας τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας εἶναι καὶ ἡ ἔλλειψις τῆς συγκεντρώσεως τῆς διδασκαλίας, ἣν ἐπίσης παρέλειψεν ὁ κ. Σκορδέλης. Γνωρίζετε, κύριοι, ὅτι πᾶσα διδασκαλία πρέπει νὰ τείνῃ πρὸς διαφόρους σκοπούς, οὓς αὐτὸ τὸ σχολεῖον ἐπιδιώκει. Εἷς ἐκ τῶν σκοπῶν τούτων εἶναι καὶ ὁ θρησκευτικός. Πρὸς τὸν σκοπὸν ἄρα τοῦτον πρέπει νὰ τείνῃ οὐ μόνον ἡ διδασκαλία τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων, ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν λοιπῶν μαθημάτων. Τί ὠφελεῖ, κύριοι, ὅταν ὁ μὲν διδάσκαλος τῶν ἱερῶν μαθημάτων ἀγωνίζεται νὰ ἐξεγείρῃ τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα τῶν παιδῶν, ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ δωματίῳ ἕτερος διδάσκαλος διασαλεύει τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν πεποιθήσεις; Τί ὠφελεῖ ἔταν ὅ,τι ὁ μὲν οἰκοδομεῖ ὁ ἕτερος ἔρχεται καὶ τὸ καταστρέφει;

Συμπέρασμα. Τούτων οὕτως ἐχόντων φρονεῖ εἶπεν ὁ κ. Σπαθᾶκης ὅτι ὅπως εὐδοκιμήσῃ ἡ ἐν τοῖς σχολείοις θρησκευτικὴ διδασκαλία ἀπαιτεῖται,

1) Ἰκανὸς καὶ χριστιανικῶς μεμορφωμένος διδάσκαλος. 2) Κατάλληλος καὶ πλήρης διδασκαλία τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων. 3) Πρακτικὴ ἀσκήσις τῶν παιδῶν εἰς ἐκτελήρωσιν θρησκευτικῶν καθηκόντων. 4) Χριστιανικὴ συμπεριφορὰ τοῦ διδασκάλου ἐν τε τῷ σχολείῳ καὶ ἐκτὸς τοῦ σχολείου. καὶ 5) Συνδρομὴ ἀπείτων τῶν μαθημάτων ἐν τῇ ἐξεγέρσει καὶ ἐμπεδώσει τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος.